

V. PROBLÉMY SLOVOSLEDU A AKTUALNÍHO ČLENĚNÍ VĚTNÉHO

Československo napadlo Německo?

V rozhovoru s místopředsedou federální vlády Miroslavem Mackem (Telegraf 17.7.92, *Reflektovat realitu*) byla jedna z otázek položena takto:

– *Může řešení státoprávního uspořádání negativně ovlivnit přijetí republikových ústav?*

Kdo nesleduje současné politické dění, bude nutně nad touto otázkou v rozpacích, o ovlivnění čeho čím tu vlastně jde. A dotázaný rovněž mohl být v rozpacích nad odpovědí. Těžko mohl vyhovět klasickému požadavku „Vaše odpověď budiž *ano, ano – ne, ne*“; například takové *Samozřejmě že může* by nic nerozhodlo, dvojnáčnost by naopak byla ještě nápadnější. Ale ani zvolená nepřímá odpověď nebyla bez rizika, že přesné porozumění bude intelektuálně dost náročné: *Pokud půjde kterákoli ústava nad rámec federální ústavy anebo bude nějakým způsobem blokovat federální zákony, tak už samozřejmě nebude možné hovořit o společném státě. V tom okamžiku se tento stát rozdělí.*

Zmíněné potíže by patrně nenastaly, kdyby formulace dotazu zachovala obvyklý slovní pořádek (tzv. objektivní slovosled), kdy vycházíme od (probíraného) *t é m a t u* – tím jsou zde *republikové ústavy* – a pokračujeme k tzv. *r é m a t u*, jinak řečeno k *j á d r u* promluvy, jímž je v tomto případě *řešení státoprávního uspořádání*. Tedy: *Může přijetí republikových ústav negativně ovlivnit řešení státoprávního uspořádání?* – A pokud by tazatel trval na slovosledu s řešením státoprávního uspořádání na prvním místě, měl by – v zájmu jednoznačnosti svého vyjádření – uplatnit konstrukci s trpným tvarem: *Může být řešení státoprávního uspořádání negativně ovlivněno přijetím republikových ústav?*

Vznik dvojnáčnosti typu *Československo napadlo nacistické Německo, Svit slunce definitivně zahnal déšť* apod., tj. dvojnáčnosti konstrukčních, syntaktických, je předurčován dvojnáčnostmi v našem tvarosloví, jinak řečeno tvarovou homonymií. Značná část českých podstatných jmen má v prvním a čtvrtém pádě, tj. v pádech podmětu a předmětu, stejné tvary (srov. v našich příkladech *Německo – Československo, svit – déšť, přijetí – řešení*), a ty nám pak pochopitelně samy o sobě rozlišování podmětu a předmětu neumožňují. Takže například v inkriminované otázce položené panu Mackovi nedokážeme bez dostatečné obezřetnosti s reáliemi určit, co může být ovlivněno čím.

(Sl. 25, LtN č. 37/92)

Nerespektování zásad slovosledu a aktuálního členění větného

Při čtení či poslouchání jakéhokoli textu bychom neměli být vyrušováni žádným jazykovým ani stylistickým zádrhelem. To se ovšem snadno řekne... Mezi rušitele plynulé, hladké četby patří i vady slovosledné (samozřejmě méně nápadné než třeba nesprávná „řčka“). Na jednu takovou jsem narazila ve velmi zajímavém rozhovoru *Ztratila nezávislost, ale má odpovědnost* (Svobodné slovo 16.1.93):

– *Na vlastní oči jsem viděla umírat velmi těžce raněného vojáka právě Sovětskou armádou.* – Jak vzniklo toto znění, je zřejmé. Podle zásad aktuálního členění větného se na konec věty klade její *j á d r o*, tj. nová nebo nejdůležitější část sdělení. V citované větě chtělo být zdůrazněno, že voják byl zraněn právě Sovětskou armádou (předtím se o ní mluvilo), proto vyjádření tohoto faktu stojí na konci věty. Jenže se takto porušily, zpretrhaly užší vnitrovětné vztahy. Sdělení tvoří tyto složky: autorka viděla umírat vojáka; tento voják byl velmi těžce zraněn právě Sovětskou armádou. Soudržnost každé složky je třeba zachovat: *Na vlastní oči jsem viděla umírat vojáka, velmi těžce zraněného právě Sovětskou armádou.* (Jistě jste v upravené větě zaznamenali ještě další změnu; vidíme sice umírat těžce raněného vojáka, je to však voják Sovětskou armádou těžce zraněný.)

Aktuální členění větné není zcela v pořádku ani v následujícím výroku z Mladé fronty DNES (i když si toho možná ne každý všimne):

– *Policisté si musí uvědomit, že jsou tady proto, aby sloužili občanům, a ne proto, aby nad nimi vykonávali moc.* – Náležitě znění by bylo: *Policisté si musí uvědomit, že jsou tady proto, aby občanům sloužili, a ne proto, aby nad nimi vykonávali moc.* Důležité i nové jsou pro sdělení výrazy *sloužili* a *vykonávali moc*. Proto je uvedeme na koncích vět daného souvětí. Původní slovosled by mohla mít samostatná věta *Policisté si musí uvědomit, že jsou tady proto, aby sloužili občanům* (kde by výraz *občanům* byl skutečně jádrem sdělení).

(Sl. 40, LtN č. 6/93)

Objektivní a subjektivní slovosled

Na 7. straně Reflexu č. 16/93 najdeme tuto větu:

– *Felliniho film připomíná nevázaný „východniarský“ masopust, který etnografové spojují s dávnými bakchanáliemi...* Bez kontextu patrně budeme předpokládat, že Fellini natočil jakýsi rozpustilý film připomínající masopust – jenom nám bude trochu divné, proč zrovna „východniarský“. A ono je to ve skutečnosti zcela naopak: jde o slovenský (proto tedy „východniar-

sky“) masopust, který jako by nám připomínal nějaký nevázaný Felliniho film. – Obrácený, tzv. subjektivní slovosled – na rozdíl od tzv. slovosledu objektivního, neutrálního – klade na začátek věty novou nebo nejdůležitější složku, jádro sdělení. Pokud je nové všechno, jako v našem příkladě (uvedená věta stojí pod obrázkem na stránce přinášející obsah čísla, jde tedy o propagaci příslušného článku, a ještě jednou pak je umístěna na samém začátku stránky a graficky zvýrazněna coby nadpis), čtenáře to spolehlivě zmate.

Dále si přečtíme výstražný text tabulek umístěných na jednom smíchovském zdravotnickém zařízení:

– **ZÁKAZ VSTUPU DO AREÁLU SE PSY.** – Protože jde o areál „člověčího“ zdravotnictví, dá se předpokládat, že spojení *areál se psy* je tzv. nepravá větná dvojice a že se vstup zapovídá příchozím se psy. Příhodněji by záповěď zněla třeba takto:

– **DO AREÁLU ZAKÁZÁN VSTUP SE PSY** nebo

– **SE PSY VSTUP DO AREÁLU ZAKÁZÁN**

Nepravá větná dvojice *areál se psy* v inkriminovaném nápisu *Zákaz vstupu do areálu se psy* vznikla patrně ze snahy učinit jádrem výpovědi (umístit na konec věty) vyjádření *se psy*. Připojení tohoto vyjádření za spojení *Zákaz vstupu do areálu* však právě způsobilo, že se do bezprostředního sousedství dostaly výrazy *do areálu a se psy*, a ty vytvořily nepravou větnou dvojici. Oba naše návrhy na vhodnější znění nápisu respektují snahu pisatelů zvýraznit vyjádření *se psy*: v prvním případě – *Do areálu zakázán vstup se psy* – je slovosled objektivní a výraz *se psy* je jádrem sdělení umístěným na konci věty, v druhém případě – *Se psy vstup do areálu zakázán* – jsme zvolili subjektivní slovosled s jádrem sdělení na začátku věty.

(Sl. 48, LtN č. 22/93)

Nepravé skladebné dvojice v textech pod fotografiemi

Texty pod fotografiemi v novinách občas patrně uniknou pozornosti jazykových redaktorů – když už si je po sobě nepřečetli a neopravili sami jejich autoři. Pod příslušnými obrázky potom najdeme třeba takovéto záhady:

– *Fedil Talovič se po návratu ze srbského zajetí v Kralupech nad Vltavou opět setkal se svou rodinou* (LN 7.9.92). *Srbské zajetí v Kralupech nad Vltavou* – to už málem vypadá na mezinárodní zápletku. A přitom jde „jen“ o nepravou skladební (větnou) dvojici: ve větě vedle sebe stojí (a do nepravého větného vztahu se dostávají) větné členy, které k sobě významově nepatří. – Ale ono není zase tak snadné ty *Kralupy nad Vltavou* v dané větě

vhodně umístit. Zkusme tedy pár přesunů. Nejprve vyloučíme znění *F.T. se po návratu ze srbského zajetí opět setkal v Kralupech n.V. se svou rodinou*, protože to by znamenalo, že se F.T. už někdy (před svým zajetím) v Kralupech se svou rodinou setkal, a to je nepravděpodobné. Znění *F.T. se po návratu ze srbského zajetí opět setkal se svou rodinou v Kralupech n.V. se zdá přijatelnější*, i když tady nám zase není zcela jasná úloha *Kralup*: jsou jen místem setkání, nebo tam Talovičova rodina žije? – Jiné možné umístění *Kralup n.V.* by v naší větě (pokud bychom ty nahuštěné, a přitom ne zcela dostačující informace po potřebném doplnění raději nerozvedli do dvou vět) bylo na jejím začátku: *V Kralupech n.V. se po svém návratu ze srbského zajetí opět setkal se svou rodinou Fedor Talovič.* – Další kombinatoriku s větnými členy (další možné slovosledné přesuny) nechť si už doplní čtenář sám. Máme totiž před sebou ještě jeden podobný rébus. Pod fotografií (v LN 27.7.92) zachycující skok střemhlav z balónu stojí mj. psáno:

– *Tato odvážná zábava má původ na australském ostrově Pentecost: domorodci zde ...skákali připoutáni za kotníky liánou z bambusových věží.*
– Nepravou skladební dvojici *liána z bambusových věží* v tomto případě zrušíme snadno a uspokojivě jediným slovosledným přesunem: *...skákali z bambusových věží připoutáni za kotníky liánou.*

(Sl. 27, LtN č. 39/92)

Novinářské slovosledné zádrhele

V dnešním sloupku si všimneme tří slovosledných zádrhelů, kdy by bylo stačilo nemnoho – velice prostý zásah samotného autora, jazykového redaktora nebo korektora –, a mohli jsme si počíst docela hladce.

– *Ofsetová rotačka ...tiskne ...vysoce prodělečný Prostor. Ten totiž kvůli jeho v našich podmínkách nesmyslnému formátu na knižtiskové rotačce tisknout nelze* (Český deník 6.11.92, *Podvodník aneb Podivné podnikání pana podpředsedy*). Tady by zádrhelovou formulaci projasnilo osamostatnění onoho v našich podmínkách nesmyslného, nevhodně vpašovaného do těsného, nedílného slovního spojení (přivlastňovací zájmeno *jeho* + podstatné jméno *formát*). Upravené znění (...*Ten totiž kvůli jeho formátu, v našich podmínkách nesmyslnému, na knižtiskové rotačce tisknout nelze*) by zároveň patřičně zdůraznilo tu nesmyslnost...

V dalším citátu není na svém místě *Videň*:

– *...nenechal se (prezident) svěst možným pokusem demonstrovat... pohodlný či alibistický odstup od kritizovaného verdiktu Vídní* (LN 17.3.93, *Sousedská témata*). Takto to vypadá, že jsou Vídně nejméně dvě. Opravu by asi zvládl i maturant: *...odstup od verdiktu kritizovaného Vídní.*

Slovosledný přesun pomůže také v třetí ukázce:

– *Městská policie v Příbrami v pátek přemístila několik kusů dobytka a koní dlouhodobě se pohybujících v centru do přilehlého družstva (Český deník 10.5.93, Týrání zvířat povoleno? – Zásah generální prokuratury). Záhadu pohybu v centru do přilehlého družstva snadno vyřeší znění Městská policie v Příbrami v pátek přemístila do přilehlého družstva několik kusů dobytka a koní dlouhodobě se pohybujících v centru.*

(Sl. 53, LtN č. 32/93)

Rozkolísávání kancléře Kohla?

Pouhé maličké slůvko *i* nese vinu na rozkolísávání kancléře Kohla. Nevěříte?

– *...nečitelná politika Prahy vůči sudetským Němcům může rozkolísávat křeslo i kancléře Kohla (LN 3.6.93, Jednání s nimi). Ovšemže to i mělo stát před křeslem, a bylo by vše v pořádku: ...nečitelná politika Prahy ...může rozkolísávat i křeslo kancléře Kohla. Tím, že autor položil zdůrazňovací částici *i* před kancléře Kohla, nikoli před jeho křeslo, rozpojil pevný přivlastňovací vztah vyjádřený 2. pádem, tzv. přivlastňovacím genitivem (či křeslo? – kancléře Kohla). Mimo rámec kýženého pevného posesivního spojení křeslo kancléře Kohla „zafungoval“ tvar kancléře Kohla coby akuzativ, 4. pád. Jako by se tu takto sešly dva akuzativy vedle sebe: rozkolísávat (koho, co?) křeslo i (koho, co?) kancléře Kohla, a původní zdůrazňovací částice *i* se změnila ve slučovací spojku mezi těmito akuzativy. Místo vztahu přivlastňovacího jsme tedy omylem (tj. roztržením nedílného spojení) a zároveň zlomyslnou náhodou dostali, hledme, vztah slučovací. (Podobné zlomyslné náhody umožňuje tvarová a slovní homonymie češtiny: v našem případě to je stejnotvarost 2. a 4. pádu a *i* buď jako spojka, nebo jako částice).*

(Sl. 49, LtN č. 24/93)

A zítra se těším na shledanou

A ještě jedna zmínka o slovosledné zvláštnosti: Jako varianty zdvořilostního loučení s diváky nebo posluchači se v televizi i v rozhlase velice často vyskytují takovéto formulace: (...přeji vám příjemnou zábavu)... *a zítra se (zase) těším na shledanou/na slyšenou*, nebo ...*a zítra se (zase) budu těšit na shledanou/na slyšenou*. Pak se ovšem vnucují všetečné otázky jako ...*a proč se těšíte/budete těšit... až zítra, proč ne už dnes?* – Mimochodem: této slohové neobratnosti se odborně říká anticipace.

(Ze sl. 65, LtN č. 4/94)

Hromadění předložek

Jsou v češtině zásady, jejichž nedodržování pocítujeme obzvlášť nelibě. Když jsem četla větu

– *V pátek dopoledne nacouval J.V. (41) se svým vozem AVIA do za ním stojícího osobního automobilu Peugeot (Jihočeské listy 20.9.93, Jindřichohradecko), nejdříve mě dojaly ty dvě za sebou stojící předložky, a pak teprve jsem si začala představovat, jak asi dopadl ten nešťastný Peugeot. – Prostě a krátce: předložky za sebou nemají následovat; nelze roztrhávat předložkové výrazy, předložková spojení, (Tradičně se toleruje jen modlitba za v Pánu zesnulé.) – Napravit citovanou větu můžeme buď pouhým slovosledným přesunem (V pátek... nacouval J.V. se svým vozem AVIA do osobního automobilu Peugeot stojícího za ním), nebo rozvinutím v souvětí (...nacouval... do automobilu Peugeot, který stál za ním).*

Bohužel těchto mluvnických chyb – hromadění předložek – přibývá. Někdy vznikají i spojení dosti krkolomná (či jazykolomná):

– *Kolínský Dóm je nejstarší a největší evropskou katedrálou, avšak vyfotografovat jej bez v bezprostřední blízkosti stojícího nádraží není lehkým úkolem (Magazín SEZÓNA 1993, text pod fotografií). – Tady lépe vyzní úprava obšírnější: ...avšak vyfotografovat jej bez nádraží, které stojí v jeho bezprostřední blízkosti, není lehký úkol.*

Trochu jsem už vlastně naznačila odpověď na otázku, proč asi autoři ty nakupené, sousedící předložky tak často používají. Možná (i) proto, že si takto získaná vyjádření cení jakožto stručnější, kondenzovanější, sevřenější (než by byla vyjádření neprotivící se gramatickým pravidlům). Takováto stručnost či kondenzace se však mívá s účinkem. Srov. i následující případ:

– *Jsou to docela obyčejné děti s na první pohled nepatrným handicapem (Jihočeské listy 13.8.93, Nezájem ze strany lékařů?). – Také tato věta potřebuje podstatnější zásah: Jsou to docela obyčejné děti, které mají (nebo mají) na první pohled nepatrný handicap.*

(Sl. 69, LtN č. 12/94)